

MC HÜKÜMETİNİN İKTİSAT POLİTİKASI

MC hükümetinin güvenoyu almasını izleyen üçüncü ay dolarken, sanayi odaları başkanları yaptıkları bir toplantıda ekonomik durumla ilgili kaygılarını dile getirdiler. Kaygılar özellikle dış ticaret açığı ile ilgiliydi. Gerçekten de 1975'in ilk beş ayındaki dış ticaret açığı çok büyük ölçülere ulaşmıştı. 1974'te Mayıs sonuna kadar 768 milyon dolar olan açık, bu yıl aynı sürede 1 milyar 354 milyon doları bulmuştu (yaklaşık olarak % 90 kadar bir artış) 1974 ve 1975 yıllarının ilk beş aylık dönemleri karşılaştırıldığında, ihracat 783 milyon dolardan 533 milyon dolara düşerken, ithalat 1 milyar 369 milyon dolardan 1 milyar 888 milyona yükselmiştir. Pamuk, fındık gibi geleneksel ihracat mallarının ihracatında 1974'e oranla ciddi gerilemeler doğmuş, öte yandan spekülasyon maddele ithalatı geçen yıla oranla birkaç misli artmıştır. Son yıllarda dış ticaret açığının etkisini gideren ve ödemeler dengesini ferahlatan en önemli etken olan işçi dövizleri ise umulan artışı göstermemektedir. (İlk üç aylık dönemler gözönüne alınırsa, 1974'te 290 milyon dolar olan işçi gelirleri 1975'te 282 milyona düşmüştür). Bu olumsuz mekanizma sonucunda döviz rezervleri erimeye devam etmiştir. 30 Nisan 1974'te 2 milyar 147 milyon olan döviz rezervleri MC hükümetinin başa geldiği tarihte zaten 1 milyar 332 milyona düşmüştü. MC hükümeti ilk üç ayını tamamladığında ise, rezervler 1 milyar doların biraz üzerindedir.

Dış ticaretle ilgili zorluklar aslında kendini MC hükümetinden önce belli etmişti. Geçmiş yılların deneyiyle çok iyi bilindiği gibi, Türkiye e-

konomisinin en önemli sorunlarından biri dış ticaret açığıdır. 1970'e gelene kadar 1946 ve 1958 yıllarında yapılan devalüasyonlar sorunu geçici olarak hafifletmiş, fakat bir süre sonra aynı güçlükler daha büyük boyutlarda yeniden doğmuştu. 1970 devalüasyonunun etkisi işçi döviz gelirlerindeki artışla bir araya gelince, Türkiye alışılmadık bir döviz rezerviyi karşıladı. Yalnız bu düzelme pek kısa sürdü ve hızlı bir gerileme başgösterdi. Bu yönde bir gelişme beklenildiğinden döviz kurlarında uzun aralıklarla sert «ayarlamalar» yerine, kısa aralıklarla «küçük ayarlamalar» uygulanmaya başlanmıştır; başka bir deyişle küçük oranlarda ve sık sık devalüasyon uygulamaya başlanmıştır. (Devalüasyon sözcüğünün kullanımının nedeni ayarlamaların çoğunlukla TL aleyhine oluşundandır). ABD doları, İngiliz sterlini ve İtalyan lireti karşısında TL'nin değeri son büyük devalüasyondan bu yana birçok kez değişmiştir. Fakat bu değişiklikler bazan değer yükseltme, bazan da indirme şeklinde olduğundan, Ağustos 1970 değerleri ile bugünkü değerler arasında çok küçük farklar vardır. Buna karşılık, diğer bazı dövizler karşısında TL'nin değeri oldukça düşmüştür: Örneğin, 1970 devalüasyonundan 1975 Ocak ayı sonuna kadar Fransız frankının alış değeri 8 kere değiştirilmiş ve sonuçta Ağustos 1970 değerinin % 99 üzerine ulaşmıştır. Aynı dönemde Alman markının değeri de 9 kere değiştirilmiş ve söz konusu dönem sonunda % 45'lik bir değer artışı elde etmiştir. 1970 devalüasyonunun oranının % 66 olduğu hatırlanırsa, söz konusu oranların önemi açığa çıkar.

Yukarıda açıklanan gelişmeye karşılık, sermaye çevreleri ve hükümet yeni tedbirler

Birikim 6 / 53

uygulayabilmek için seferber oldular. Sanayi odalarının görüşleri arasında ihracatta vergi iadesi oranlarının artırılması ve ihracat kredisinin yükseltilmesi gibi talepler ve yabancı sermayenin teşviki ile Arap ülkelerinden kredi alınması gibi öneriler vardı. Hükümetin girişimleri ise şunlar oldu: İran'la 20-25 yıl vadeli ve faizi % 2.5 - 8 arasında değişecek proje kredileri için anlaşmaya varmak, döviz çevrilebilir mevduat için uygulanan faiz oranını Avrupa'daki faiz oranının % 1.75 üzerinde saptamak (daha önce % 1 olan bu fark Haziran ayı içinde yükseltildi; ilgililer bu farkın pratikte daha da yüksek olduğunu belirtmektedirler. Sözkonusu tedbir etkisini kısa sürede göstermiş ve döviz çevrilebilir hesaplar kanalıyla gelen dövizlerde önemli bir artış doğmuştur), dış kredi bulmak için çabaları genişletmek, ihracatı teşvik için yeni tedbirler hazırlamak. DPT'nin İngilizce olarak hazırladığı bir rapora göre, özellikle imalat sanayii ve enerji alanlarındaki 111 proje için 3.7 milyar dolarlık krediye ihtiyaç vardır.

Ihracatı teşvik için uygulanan tedbirlerin artırılması ve genişletilmesi için de ilk hazırlıklar tamamlanmıştır. Halen uygulanmakta olan ihracatta vergi iadesi; ihracatta vergi, resim ve harç istisnası; kredili ihracat gibi tedbirlere yenileri eklenmektedir. Bu tür tedbirler bir yandan devlet gelirlerinde ve dolayısıyla kamu hizmetlerinde bir gerilemeye yol açmakta, öte yandan ihracatçılara ve ihracat edilen ürünleri üreten sanayicilere gelir transferi anlamını taşımaktadır. Örneğin, sadece ihracatta vergi iadesi yoluyla 1973'ten beri özel sektöre aktarılan tutar her yıl 1 milyar TL'sini aşmaktadır.

Buraya kadar ele alınan dış ticaret sorunu ve onu çözmek, ya da hiç olmazsa hafifletmek amacıyla uygulanan ve uygulanacak tedbirlerin en önemli etkileri şunlar olacaktır:

a) Ekonomiyi dışa daha çok bağımlı kılmak,

b) Zaten bozuk olan vergi yükü dağılımı ile gelir dağılımını daha da bozmak.

KAMU KESİMİ DENGESİ

MC'nin ülke içindeki iktisadi sorunları da giderek ciddileşmektedir. Bu sorun esas olarak kamu kesimi dengesi ve bütçe ile ilgilidir. Uçuzluk vadeleri ile işe başlayan hükümetin ilk adımlarından biri gübre fiyatlarını indirmek olmuştur. Bunun belli başlı nedeni 1973 ve 1974 yıllarında suni gübre stoklarındaki artışı. Gübre kullanımını 1972'de % 16.5 1973'te % 13.3 artış göstermişken, bu oran 1974'te % 2.1'den ibaret kalmıştı. Buna karşılık, gübre kullanımında bir artışın tarımsal ürünü arttıracığı kesin olmakla beraber, bu artış kendini ancak 1976'da ortaya koyacaktır. Daha önemlisi, bu artıştan kimlerin yararlanacağıdır. DPT'nin Mayıs ayında yayınladığı bir rapora göre, gübre kullanımından esas olarak büyük işletmeler yararlanmaktadır. Tüm tarım işletmelerinin sayıca % 89'unu oluşturan küçük işletmeler (100 dekadardan ufak) dağıtılan suni gübrenin % 54'ünü kullanmaktadır. Buna karşılık, işletmelerin % 11'ini oluşturan orta ve büyük işletmeler (100 dekadardan büyük) % 46'lık bir pay elde etmektedir. Orta ve büyük işletmelerin gübre kullanımındaki payı bazı bölgelerde özellikle yüksektir: Ege'de % 66 ve Güneydoğu'da % 84. Orta ve büyük çiftlik sahiplerine yararlı olacak bu tedbirin olumsuz etkileri ise şu

şekilde ortaya çıkacaktır: Gübre fiyatları indiriminin bütçeye getireceği yük en iyimser tahminle 4 milyar olacaktır.

Bunun dışında da, bütçe hazırlanırken tam olarak gözönüne alınmamış bazı harcamalar sözkonusudur. Örneğin, milli savunma için 5 milyarlık bir ek harcama, ve 12 sayılı kararname sonucunda 12 milyar kadar bir ödeme. Bütün bunlar devlet giderlerini bütçe tahminlerinin oldukça üstüne çıkarırken, kamu gelirlerinin bütçe tahminlerini düzeyinde gerçekleşmesi bile şüphelidir. Devlet gelirlerinin umulanın gerisinde kalması artık normal bir olay olmuştur. Örneğin, 1974 yılı devlet gelirleri plan rakamlarının % 21, bütçe rakamlarının da % 9 gerisinde gerçekleşmiştir. Devlet gelirlerinin bu kadar geri kalması ve bazı ek harcamaların doğması sonucunda, ya açık finansmana başvurulmakta, ya da bazı kamu harcamaları kısılmaktadır. (Ya da her ikisi birden uygulanmaktadır).

Kamu harcamalarının kısılması özellikle yatırımlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1973 ve 1974 yıllarında planlanan kamu yatırımlarının sırasıyla sadece % 80'i ve % 83'ü gerçekleşmiştir. Bu yatırımların gerçekleşme oranlarının sektörel dağılımı da oldukça anlamlıdır. 1973 ve 1974 yılı kamu yatırımları (sabit fiyatlarla) birlikte ele alındığında, toplam için % 81.6 olan gerçekleşme oranı, turizm yatırımlarında % 98'e ulaşırken, eğitimde % 69, sağlıkta da % 66'da kalmaktadır. Kamu kesiminin sağlık ve eğitim yatırımlarından genellikle düşük ve orta gelirli yararlandığına göre, yukarıdaki rakamların anlamı açıktır.

MC döneminin en önemli iktisat politikası tedbirlerinden biri de özel yatırımları teş-

vik tedbirlerini genişletmek olacaktır. Halen uygulanmakta olan yatırımları teşvik tedbirlerinin en önemlileri a) gelir ve kurumlar vergilerinden yatırım indirimi, b) bina inşaat vergisi istisnası, c) gümrük vergi ve resimlerinden tam veya kısmi bağışıklık, d) ithalde alınan vergilerin 5 yıla kadar taksitlendirilmesi vb. dir. Görüldüğü gibi, sözkonusu tedbirler yatırım yapan sermayedarların vergi yükünü azaltarak girişimlerinin kârlılığını yükseltmektedir. Bununla birlikte, teşvik tedbirleri yatırımların ne bölgesel dağılımını, ne de sektörel dağılımını ciddi bir şekilde etkilememektedir. 1972, 73 ve 74 yıllarında teşvik belgesi alan yatırımların % 75 civarında bir bölümü sanayileşmenin zaten hızlı olduğu Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde gerçekleşmiştir. Teşvik belgesi alan yatırımların çok önemli bir bölümü de (1972'de %71; 1974'te %59) zaten kârlı alanlar olan dokuma, kimya ve gıda sanayiine yapılmaktadır.

Yalnız, özellikle bölgesel dağılımda, yeni bir eğilim göze çarpmaktadır. 1974 yılı programında kabul edilen ilkelere etkisiyle Marmara Bölgesinin payı azalmıştır. Aynı şekilde, 1975'in ilk üç ayında teşvik belgesi alan 8.9 milyar değerindeki 144 proje içinde İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin paylarının arttığı izlenmektedir.

Yatırımları teşvik uygulaması zaman içinde o kadar genişletilmiştir ki, İşin burjuva iktisat teorisindeki mantığı bile çığnenir olmuştur. Tekelci sermayenin temsilcisi TÜSİAD bile bu genişlemeyi aşırı bulmuş ve şu şekilde eleştirmiştir: Teşvik uygulaması «...tüm sektörleri kapsar hale gelmiştir. Her şeyi teşvik, hiç bir şeyi teşvik etmemektir... Selektif bir teşvik uygulamasına mut-

laka geçilmelidir.» Bu eleştirinin arkasında yatan dileği anlamak hiç zor değil kuşkusuz.

Yukarda sayılan hususları şu noktalarda toplamak mümkün:

a) Özel yatırımları teşvik amacıyla sermaye sınıfında sürekli olarak artan biçimde gelir transferi yapılmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki bozukluk daha da artacaktır.

b) Kamu harcamalarının bazı bölümleri önemli bir artış gösterdiğinden, kamu yatırımları planlananın gerisinde kalacaktır.

c) Devlet gelirleri (zaten yetersiz olan vergi sisteminin bir de sermaye sınıfı lehine bağışıklıkların artırılması ile daha da zayıflatılması yüzünden) harcamaların gerisinde kalacaktır. Bunu gidermek amacıyla açık finansmana başvurulması ve bunun da fiyatları arttırması kaçınılmaz olacaktır.

Gerek dış ticaretle, gerekse kamu kesimi ile ilgili olarak yukarda açıklanan gelişmeler sonucunda, MC hükümetinin 1975 sonunda ve 1976 başında iktisadî sorunları ciddi boyutlara ulaştacaktır. Türkiye'de uygulanmakta olan kapitalist sanayileşme yönteminin ve özellikle bu yöntemin MC tarafından kullanım tarzının olumsuz etkileri ve sonuçları çok çarpıcı ve açık biçimde gözler önüne serilecektir. Bu gelişmeleri kitlelere açıklamak, pek zor olmayan, fakat zorunlu bir görev olacaktır.

KENAN ATALAY